

***CODICES CHRYSOSTOMICI GRAECI*, vol. I-VII, Paris 1968 →, CNRS Éditions.**

- vol. I: *Codices Bitanniae et Hiberniae*, descripsit Michel Aubineau, avant propos Marcel Richard, 1968, ss. XIII + 311;**
- vol. II: *Codices Germaniae*, descripsit Robert E. Carter SJ, 1968, ss. XIV + 99;**
- vol. III: *Codices Americae et Europae occidentalis*, descripsit Robert E. Carter, 1970, ss. XV + 169;**
- vol. IV: *Codices Austriae*, descripsit Wolfgang Lackner, 1981, ss. 113;**
- vol. V: *Codicum Italiae partem priorem*, descripsit Robert E. Carter SJ, 1983, ss. 295;**
- vol. VI: *Codicum Civitatis Vaticanae partem priorem*, descripsit Sever J. Voicu, 1999, ss. 338;**
- vol. VII: *Codicum Parisinorum partem priorem*, descripsit Pierre Augustin, adiuvante Jacques-Hubert Sautel, 2011, ss. LXXI + 303.**

Jednym z ważnych przedsięwzięć, podejmowanych przez Institut de Recherche et d'Histoire des Textes w Paryżu, jest skatalogowanie i opisanie kodeksów zawierających dzieła św. Jana Chryzostoma lub jemu przypisywane. Siedem tomów opublikowanych od 1968, których wydawanie zapoczątkował wybitny znawca kodykologii Marcel Richard, znacznie poszerzyło naszą znajomość dzieł Jana Chryzostoma i jego recepcji na przestrzeni wieków, a w przyszłości pozwoli z pewnością na lepszą edycję jego dzieł, w większości nie mających dotąd krytycznych wydań w nowoczesnym tego słowa znaczeniu, ponieważ skądinąd świetni wydawcy, jak Henry Savile, Bernard de Montfaucon czy Alexis i Józef Gaume, nie dysponowali, ani nawet nie znali wszystkich rękopisów dzieł Jana Chryzostoma, obecnie już dla nas dostępnych. A ponadto te tomy już dziś pozwoliły na odkrycie nowych, nie wydanych dotąd i nieznanych tekstów Biskupa Konstantynopola.

Ponieważ seria ta jest na ogół mało znana w Polsce, także z tego powodu, że nie ma w Polsce wydawców tekstów patrystycznych greckich i stosunkowo niewielu tylko uczonych zajmuje się dziełem i myślą św. Jana Chryzostoma, podamy tu krótkie omówienie wszystkich dotychczas wydanych tomów tej kolekcji, skupiając się szczególnie na tomie ostatnim, omawiającym rękopisy paryskie dzieł Jana Chryzostoma, wydanych w 2011 roku.

Seria „*Codices Chrysostomici Graeci*” była najpierw wydawana w Paryżu przez Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique (pierwsze trzy tomy), od tomu czwartego przez Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS Édi-

tions) w serii „Documents, Études et Répertoires, publiés par l’Institut de Recherche et d’Histoire des Textes”. W tomach tych omawiane są zasoby rękopisów chrystostomiańskich zachowanych w różnych krajach Europy i Ameryki, a więc w Wielkiej Brytanii i Irlandii, w Niemczech, w Stanach Zjednoczonych, Szwecji, Danii, Holandii, Belgii, Szwajcarii, Hiszpanii, Austrii, Włoszech (dotąd tylko część 1, nie obejmuje zbiorów Watykanu), w Watykanie (część 1) i we Francji (znajdujące się tylko w Bibliotece Narodowej w Paryżu, część 1).

Jan Chryzostom jest pisarzem najbardziej popularnym na Wschodzie chrześcijańskim, stąd bierze się ogromna liczba rękopisów jego dzieł, a także niemniej liczny zbiór dzieł jemu przypisywanych (tzw. pseudochryzostomika). Te ostatnie zestawiał hiszpański uczyony jezuita A. de Aldama w *Repertorium Pseudochryzostomicum* (Paris 1965, wydany także przez Institut de Recherche et d’Histoire des Textes), w którym wylicza aż 581 pseudochryzostomików, których liczba ciągle rośnie dzięki nowym odkryciom (por. spis dzieł Jana Chryzostoma w: M. Geerard, *Clavis Patrum Graecorum*, II, Turnhout 1974, nr 4305-5197).

Marcel Richard we wprowadzeniu w tę serię (vol. I, s. IX-XI) wyjaśnia, co autorzy rozumieją przez rękopis Jana Chryzostoma opisywany w tych tomach: są to więc rękopisy sprzed 1700 r., zawierające dzieła Jana Chryzostoma; natomiast rękopisy późniejsze są uwzględniane tylko w szczególnych wypadkach, a więc np. wtedy, gdy stanowią odpis starszego, zaginionego rękopisu. Uwzględniane są także dzieła przypisywane Janowi Chryzostomowi i anonimowe, powszechnie uznawane za jego dzieła, a także kartki z nich czy fragmenty (np. papirusów). Nie uwzględnia się natomiast fragmentów Chryzostoma, zawartych w różnorodnych florilegiach, katenach czy zbiorach tekstów duchowych. *Codices Chryzostomici Graeci* pozwolą więc na lepsze wydanie dzieł Jana Chryzostoma, ale również na odnalezienie nowych dzieł nie tylko Jana, ale i jemu przypisywanych.

Pierwsze tomy wydali zasłużeni dla studiów nad starożytnością chrześcijańską: jezuita Michel Aubineau (1921-2002) – autor licznych wydań tekstów i prac z dziedziny patrologii greckiej, oraz Robert E. Carter (1927-2010), również jezuita, niestrudzony badacz rękopisów chrystostomiańskich, który wydawał ostatnie tomy *Codices Chryzostomici*, dalsze tomy wydali Wolfgang Lackner, pracownik Biblioteki Watykańskiej i znawca dzieł Jana Chryzostoma – Sever Voicu oraz francuski badacz Pierre Augustin wspierany przez Jacques-Hubert Sautel.

Tom pierwszy stanowi owoc trzech kampanii badawczych w bibliotekach Anglii i Irlandii (1963, 1964, 1965), gdzie znajduje się ogromna ilość rękopisów Jana Chryzostoma. Wiele spośród nich wykorzystał w swoim ośmiotomowym wydaniu H. Savile (Eton 1602) najlepszym z dotychczasowych wydań dzieł biskupa Konstantynopola, lepszym od tekstu B. de Montfoucon (1718-1736), przedrukowanym przez Migne’a.

W tomie I znajdujemy opis 289 rękopisów znalezionych w dziewiętnastu bibliotekach Wielkiej Brytanii i Irlandii – niektóre z nich są opisane po raz pierwszy; w apendyksie mamy 73 pseudochryzostomika, nie repertoriowane we wspomnianym wcześniej *Repertorium Pseudochryzostomicum* A. de Aldama. Ponadto

tom jest opatrzony indeksami zawierającymi: I – dzieła opublikowane w wydaniu Migne’a; II – wydane u Migne’a poza tomami 47-64; III – dzieła opuszczone przez Migne’a, a znajdujące się w wydaniu Savile’a i w końcu IV – indeksy alfabetyczne incipitów (z dodaniem na końcu homilii *acephalae*).

Tom II zawiera opis 106 rękopisów z dwunastu bibliotek niemieckich, plan kampanii badawczej z roku 1965; pośród nich znajdujemy jedenaście utworów nie wydanych. Zawiera też indeksy: I – utworów według wydania Migne’a; II – opuszczonych w tym wydaniu, a znajdujących się u Savile’a, III – incipitów utworów zawartych w kodeksach.

Tom III zawiera wyniki podróży studyjnych w Stanach Zjednoczonych (w innych krajach Ameryki prawdopodobnie nie ma kodeksów chryzostomiańskich), a następnie w Szwecji, Danii, Holandii, Belgii, Szwajcarii i w Hiszpanii, gdzie znajduje się największa ilość opisanych w tym tomie rękopisów. Znajdujemy w nim opis 137 rękopisów, a także 55 utworów pseudochryzostomiańskich nie zreperoriowanych przez A. de Aldama albo w poprzednich tomach *Codices* (niektóre numery są także opatrzone literą „a”). Indeksy natomiast są takie same jak w tomie poprzednim.

Tom IV zawiera kodeksy znajdujące się w Austrii, a konkretnie w wiedeńskiej Österreichische Nationalbibliothek (jedynym miejscu w Austrii, gdzie się znajdują). Poszukiwania prowadzono w latach 1972-1973. Plonem tego jest opis 117 rękopisów, wśród których znajduje się 17 utworów nie repeteriowanych u A. de Aldama i w poprzednich tomach *Codices*. Zamieszczone indeksy obejmują: I – utwory według wydania Migne’a; II – poza wydaniem dzieł naszego autora, III – znajdujących się w wydaniu Savile’a oraz IV – indeks imion własnych i lat powstania.

Tom V zawiera kodeksy Jana Chryzostoma znajdujące się we Włoszech w 22 miastach (włącznie z Rzymem), pomijając Bibliotekę Watykańską oraz Florencję i Wenecję, którym zostaną poświęcone osobne tomy. Opisuje dokładnie 306 kodeksów (niektóre z dodaną literą „a”) + 4 w *Addenda* (s. 292), wśród których znajdują się 72 teksty dotąd jeszcze nie opisane ani przez A. de Aldama ani w poprzednich tomach *Codices* (niektóre z literą „a”). Zamieszcza też cztery indeksy: I – według wydania Migne’a, II – teksty opuszczone u Migne’a a znajdujące się u Savile’a, III – według incipitów, IV – według imion własnych i lat powstania.

Tom VI zawiera 364 opisy (niektóre z literą „a”), a wśród nich 63 utwory dotąd nie repeteriowane. Zawiera też trzy indeksy: I – według wydania Migne’a, II – teksty opuszczone u Migne’a, a znajdujące się u Savile’a, III – wedle incipitów.

Tom VII zawiera 193 opisy rękopisów, a wśród nich 49 dotąd nie repeteriowanych. Posiada następujące indeksy: I – wedle wydania Migne’a; II – tekstów opuszczonych u Migne’a, a znajdujących się w wydaniu Savile’a; III – według incipitów; IV – lat pochodzenia rękopisów, miejsc i ich właścicieli. W rękopisach złożonych z kilku utworów Autor opisuje dokładnie tylko ich część dotyczącą dzieł Jana Chryzostoma.

Tom VI i VII są pierwszymi tomami opisującymi dwie wielkie kolekcje rękopisów greckich: z Biblioteki Watykańskiej i z Biblioteki Narodowej w Paryżu,

i prawdopodobnie otrzymamy przynajmniej po jednym, a może jeszcze dwa lub trzy tomy, dotyczące zbiorów tych wielkich kolekcji rękopisów.

Cechą charakterystyczną VII tomu jest długie wprowadzenie, będące zarazem wprowadzeniem do serii tomów, które będą opisywały kodeksy chryzostomiańskie w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Wprowadza ono w wielkie zasoby rękopisów greckich znajdujących się w Bibliothèque Nationale w Paryżu, a także pozwala czytelnikowi zapoznać się z historią tego zbioru, sięgającą XVI wieku (z punktu widzenia, oczywiście, omawianych rękopisów Jana Chryzostoma).

Znaczenie tego zbioru chryzostomiańskich rękopisów greckich w paryskiej Bibliotece Narodowej polega również między innymi na tym, że to właśnie one służyły jako podstawa wydania dzieł Jana Chryzostoma w Paryżu, w latach 1718-1738 przez Bernarda de Montfaucon (1655-1741), benedyktyna z Kongregacji św. Maura (Maurynów), a przed nim przez innego wydawcę niektórych dzieł Chryzostoma, dominikanina, François Combefis (1624-1679). Wydanie Montfaucon'a, przedrukowane następnie przez Migne'a w jego *Patrologia Graeca* (tomy 47-64), stanowi do dziś podstawowy i najczęściej używany tekst dzieł biskupa konstantynopolitańskiego. To właśnie wydanie omawia Autor we wstępie, a następnie przedstawia jego przepracowanie w latach 1834-1839, którego dokonali Alexis i Józef Gaume przy pomocy innych specjalistów. Montfaucon korzystał w swym wydaniu nie tylko z rękopisów francuskich, ale także uciekał się do pomocy uczonych z całej Europy, którzy kolacjonowali dla niego rękopisy, choć wydawca nie zawsze z nich korzystał. Warsztat Montfaucon'a pokazuje niewydana dotąd praca M.L. Concasty, na którą powołuje się Autor.

Rękopisy tu opisane dotyczą przeważnie homilii egzegetycznych Chryzostoma, a więc *Homilii do Księgi Rodzaju*, *Homilii do Ewangelii św. Mateusza*, *Homilii do Ewangelii św. Jana*, *Homilii do Dziejów Apostolskich* i *Homilii do Psalmów*. Najwięcej, bo aż pięćdziesiąt trzy, rękopisów mają *Homilie do Księgi Rodzaju*, podczas gdy *Homilie do Psalmów* i *Homilie do Dziejów Apostolskich* mają po sześć rękopisów.

Nowy tom *Codices Chrysostomici Graeci* powiększa znacznie naszą znajomość tradycji kodykologicznej dzieł Jana Chryzostoma i pozwala nam też poznać proces wydawania jego pism.

Ks. Marek Starowieyski – Warszawa, UW

Józef POCHWAT MS, „Misterium iniquitatis”. Studium tajemnicy nieprawości w dziełach Jana Kasjana (360-435), Kraków 2012, Wydawnictwo La Salette, ss. 383.

Badania naukowe dotyczące Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych są nie tylko cenne ze względów historycznych (poznanie faktów, sposobu myślenia, okoliczności), ale posiadają swoją wartość teologiczną i egzystencjalną. Autorzy wczesnochrześcijańscy bowiem (nawet ci, którzy nie zawsze zaliczani są